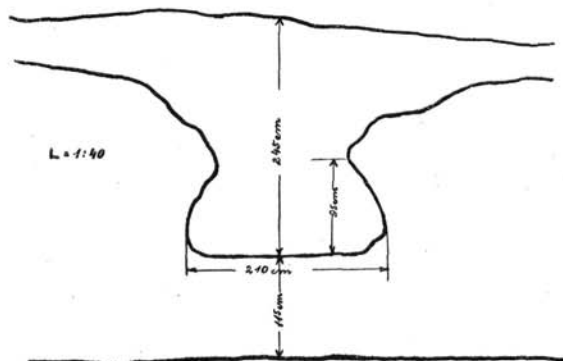

Őskori település Csóron.

F. é. augusztus 27-én Scheller Lajos államépit. főmérnök jelentette, hogy a Csóri országút munkálatai folyamán a 9. és 10. km. szakaszán útbevágást eszközöltek. Az útszelvény munkálatai közben a homokparton fentről lefelé nyúló fekete földdel telt szabályos alakú bemélyedések tűntek fel, amiből a munkát vezető mérnökök esetleges sírokra következtettek. Másnap aug. 28-án a helyszínre kiszállva első pillantásra megállapíthattuk, hogy itt az őskori ember földbevált méhkasszerű lakásairól van szó (verem, putrilakások.) A telep hosszanti kiterjedése alig 100 méter (9-521 és 9-616 országúti szelvény között.); szélességben az addigi munkálatok alapján 30—32 méterre tehető, tehát 3000—3200 m² területet foglalt el, mely azonban az út jobb oldalán észak nyugati irányban látszott továbbterjedni. — Kijövetelünkkor az országút jobb partján 4 üreg volt észlelhető a mai felszíntől átlag 2 méter mélységben. Ha a felső földréteget (20—25 cm.) leszámítjuk, a lakások mélysége átlag 175—180 cm. alsó fenék vonaluk szinte egyenes vonalat alkot. Egymástól való távolságuk 1. és 2. sz. között 11 m., 2. és 3. sz. között 15 m., 3. és 4. sz. között 7,5 m. — Az 1 sz. legnagyobb részét már elhordták, így közelebbi méreteket nem lehetett felvenni. A 2. sz. fenékátmérője 2,10 m., felső végén oldalnyulványa volt 1,50 m. szélességben alul félkörben elkanyarodva és összefüggésben a közép nagy üreggel. A 3. sz. hatalmas üreg volt 6 méteres fenékátméréssel,

A 2. számú üreglakás.

ennek jobb felsőrészén egy oldalnyulványa látszott, melyben kétséget kizáró módon fel lehetett ismerni a tűzhehypad maradvá-

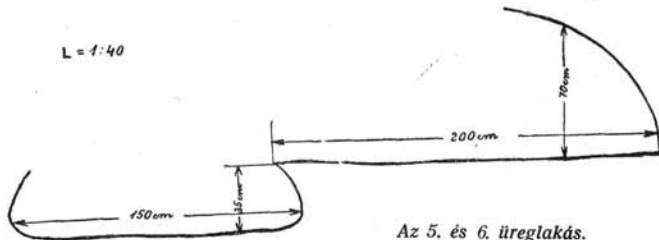
nyainak égett sárgászörös körvonalait. Az 1. és 2. számú üreg fenekén semmiféle hamu sem mutatott tűzhelyre. A 4. sz. ürege csak $\frac{1}{4}$ részben vágták le a munkások, így ez teljesen a saját feltárásunkra várt. A felső földréteg eltávolítása után egy kis alig 20—30 cm. átmérőjű kerek nyílás u. n. füstlyuk tűnt elénk s mellette közvetlenül az üreg lefelé öblösödő fala. Rétegenként felbontva 70 cm. hamuréteget találtunk, majd egy kisebb földréteg után fenéig ismét mind szélesbülő hamuréteg tárult elénk. Mindkét hamurétegből őskori edénydarabok kerültek elő. Az állatcsontok közül az egyik husevő ragadozóé lehetett, nagyságra és fogazatra a kutyaéhoz hasonlított, a másik fogazata nagyobb növényevőre mutatott. A fenék átmérője 2 méter volt, innen felfelé méhkaszerűen ívelve szűkült. Az oldalfal eredetileg égetve illetőleg náddal, sárral lehetett kibélelve, mert nádbenyomásos égett agyagtöredék is előkerült a belsejéből. E négy üreget most jobban szemügyre véve arra a következtetésre jutottunk, hogy itt az őskori ember csoporttelepülésével van dolgunk.

A terület további részén a régi országút felé vivő, tehát délnek a Sárrét felé huzódó 22 méteres levájt homokparton 7·5 m-re a 4. sz. üregtől ismét üreg tárul elénk. Nyugatra a Somhid felé vezető szakaszban is megszemlítettük a terepet, itt is két lakást tudtunk felismerni a 4. számúval egyforma mélységben és terjedelemben. A Somhid felőli szakaszon az új országút mentén nem találtunk semmi más nyomot, mint a 9—616-os szelvény magasságban egy üreget, urnatöredékekkel, mely mintegy az egész telep nyugoti szélét is jelzi. Minthogy a munkálatokat, időhöz lévén kötvé a földmunka, megállítani nem lehetett, az országút-szakasz vezető mérnökét Marschall Ferencet kértük meg, hogy az előkerülő cserepeket és egyéb maradványokat összegyűjtsék.

Ezek megállapítása után hazatértünk. Érdeklődésünket most már az kötötte le, hol lehetett az itt lakott ember temetkezési helye. Útközben az egész terepet alaposan szemügyre véve arra a feltevésre jutottunk, hogy vagy beljebb a terephullámon észak felé a mai vagyonválsági földeken kell keresnünk, vagy, s ami valószínűbb, a szomszédos domb területén. Az egész terület ugyanis a Sárrét fölött az Izszahegy tetejéig terraszerűen emelkedik. A Somhidnál nyúlik bele legmélyebben szinte öbölként a Sárrét a dombok alá, kelet felé Fehérvárnak pedig a dombok földnyelvszerűen nyúlnak bele a Sárrétbe egészen a Gusztus-pusztáig.

Aug. 30-án most már ennek megállapítására mentünk ismét a helyszínre. Ez alkalommal két egymással összefüggésben levő üreg (5. 6. szám) tárult elénk. Az 5. sz. fenék átmérője 2 m. Alakra körte illetve harangalakú volt, felső részén 50 cm. magas nyakszerű nyílással. A 6. számú az előbbinél 30 cm-el mélyebben feküdt, alapátmérőben kisebb 1·50

m.; mélységben egyformán 175–180 cm. Tartalmuk szintén őskori cserepek, tűzhely maradványok és állati csontok. Távolabb a régi országút mellett levő földtömegben is akadt 2 üregszerű mélyedés (7. és 8. sz.), hamuréteggel tűzhelyekkel és belőlük egy agyagból való nehezék került elő félhaldszerű kivágással.

Az 5. és 6. üreglakás.

Esős idő lévén a terepet a Sárrét felől nem tekinthettük meg, ezért Csór községbe mentünk és itt **Józsa János** főjegyzővel a kataszteri térképet átvizsgálva érdekes megállapításra jutottunk. A község határában a kőhídon túl kezdődő domborulatnak Belsősánc-dűlő, tovább az u. n. Paphalál-hidja fölötti terephullámnak egészen a Somhidig Külsősáncdűlő a neve. E külső sánc fölött emelkedik ismét egy dombhát, mely az országút déli oldalán nyúlik tovább a Sárrétbe le Gusztus pusztáig és 119-es magassága az út legmagasabb pontja. E dombhát nyugatnak néző oldalán terül el a most feltárt őskori telep.

A jegyzői hivatalban tartózkodó **Sipos Gyula** községi bíró érdeklődésünkre elmondotta, hogy édesapja 1898-ban a régi szőlőkben forgatás közben több kisebb-nagyobb cserépedényre akadt, melyeket akkoriban Székesfehérvárra hozott be. A hely uták érdeklődve kitűnt, hogy a mi dombhátunknak Gusztus-pusztá felé nyuló szakaszának dereka táján volt ez a hely, amely a jelekből ítélve urna-temető lehetett.

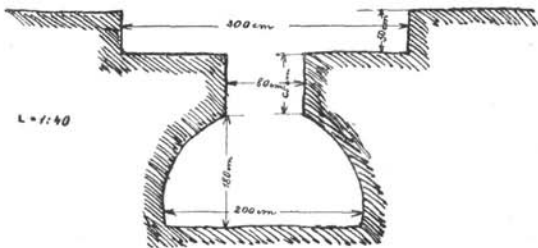
Továbbá megtudtuk még, hogy 1934-ben a község elején a kőhídtól nem messze, az országút építésének folyamán fekvő csontvázat találtak karján rézkarpereccel. Odafönt az Iszkahegy alján az országúton fölül sánc határára lévő szőlőkben **Molnár Ferenc** telkén még mindig előkerülnek csontok. Hazafelé térőben benéztünk tehát a szőlőbe is. Kérdezősködésünkre Molnár Ferenc elmondotta, hogy közel 20–22 év óta elég sűrűn kerülnek elő szőlőjében csontok rendszeresen bujtatásnál. 1903-ban az egyik csontváz ujján aranygyűrűt, bal mellén pedig egy kis téglány alakú ezüst keretet találtak, mindkettőt behozták Fehérvárra, innen hová került, nem tudni. Azóta sem talált mellékletet a csontok közepében, amelyeket rendszeresen visszatemetett a földbe. A szomszédok elbeszélése szerint néhai Kovács Ferenc bőrgyáros, most Vaimár Béla vár. pénztáros szőlőjében is előkerült egy aranygyűrű.

Szept. 2-án délután Marosi Arnold muzeumigazgató és Joachim József tanító kíséretében harmadszor kerestük fel a telepet. Célunk a pontos terepfelvétel volt, másrészt multkor az eső miatt abbahagyott 5. és 6. üreg feltárása és lefényképezése. A két üreg szerves összefüggésben volt egymással. Bennök a hamurétegben őskori cserépmaradványok között mind több határozottan hallstatti típusú edénytöredéket ismertünk fel. Közben a földkitermelés tovább folyt egyrészt nyugot felé, másrészt a régi országút felől e szakaszban északra. Nyugotnak nem akadt egyelőre újabb nyoma a telepnek, míg a külső parton folyó munkák ismét két, a 10. és 11. számú üregnek földjét hordták le. A 10. számú üregben ugyancsak hallstatti típusú edénytöredékek voltak találhatóak. Többek között egy kisebb kődarab is, melyen köralakú kimélyítés nyoma látszik (talán öntőminta lehetett). — Az innenső parttal szemben, a régi országút mellett levő kisebb földtömbben, amelyben a 7. számú üreget tártuk fel, is tovább folyt a munka. A tömb sarkában előbb égett réteget vettünk észre, majd egy fekvő nagyobb fának elszenesedett maradványát. Mélyebben az egész üregnek aljában egy fekvő csontváz nyomaira bukkantunk, melynek koponyáját azonban nem sikerült megtalálnunk. — A kiemelt csontanyag hosszanti fekvésű volt és a comb és lábszár összefüggő csontozatán kívül, mely vízszintesen feküdt, elvéve került elő a törzshöz tartozó anyag. Nincs kizárva, hogy részleges temetéssel van dolgunk, annál is inkább, mert — mint feljebb említettem — égés által elszenesedett farészeket, égett földréteget és a koponya keresése közben az átkutatott földtömeg között kétmaroknyi összeállott szürkés csonthamuszertű csomót ütöttünk szét a kézi ásóval, míg további hamunak vagy tűzhelynek nyomát nem találtuk. E temetkezési mód ismét a telep hallstatti korára nyújt támpontot. Ilyen sajátos temetési módot Hallstattban több esetben találtak, más hasonlókorú temetőkben, mint Felsőbajorországban, is előfordult. Hol a koponya maradt meg és a test többi részét hamvasztották el, hol fordítva, a felső testet fejestől elhamvasztották, az alsó testet pedig a lábakkal együtt korhasztásnak tették ki. (v. ö. Hillebrand-Bella: Az őskor embere és kulturája Bp. 1921 257-58 l.) Ezt a lelőhelyet 8. számmal jelöltük. Tőle délke a tömb országúti része felé ismét egy üreg határozott körvonalait sikerült felfedeznünk. (9. sz.)

Eszerint eddig az általunk szemlélt és részben feltárt üregek száma a 4. sz. mellett elhordottal együtt 12-re emelkedett. A munkát ellenőrző Marschall Ferenc mérnök feltevése szerint az egész területen összesen kb. 19 lehetett az eddig előkerült üregek száma, melyek mintegy a 3. számú hatalmas üreg körül, mint központ körül helyezkedtek el. Ennek a feltevésnek helyes-

sége a további feltárástól függ, mely a közeli napokban északi irányban 8 méternyi mélységben fog megindulni.

Ennek a megvizsgálása céljából szálltunk ismét szept. 6-án a helyszínre Marosi Arnold és dr. Paulovits Béla városi gazd. tanácsos kíséretében. A 7. és 8. sz.üreg földtömege már eltűnt; az 5. és 6. sz. üreg melletti földtömeg jó részét is lehordták már. Itt az előbbiktől nyugotra ismét egy földalatti lakás éles körvonalaí rajzolódottak a sárga homokpartba, mely délnek a régi országút felé is tovább terjedt. Alakja annyira jellegzetes, hogy külön megemlítést érdemel. Legfelül az átlagos 30 cm-es földréteg alatt egy 3 méteres átmérőjű 40—44 cm. magas ill. mély köralakú övet lehetett kivenni, melynek közepéből 65 cm. magas és kb. 80 cm. átmérőjű kürtő vezetett a méhkasformájú földalatti üregbe, melynek mélysége 1·70—1·80 m. fenék átmérője 1·90—2 m. volt. Mivelhogy az eső és sár miatt a tartalmát meg nem vizsgálhattuk, megelégedtünk a látottakkal és ennek a 13. sz. üregnek csupán a rajzát vettük fel.

A 13. sz. üreglakás.

A keresztmetszeti rajz világos képét mutatja most immár az egész putrinak. Felső köralakú bemélyedése akár az ősi ember nyári szabad telepe lehetett, akár pedig a föld alatti putrit befödő sátorszerű építménynek alapja, melyből kürtőszerű nyíláson mehett le a föld alá téli szálláshelyére. Ilyen és hasonló nyomokat talált Woschinsky a lengyeli sánc telepén is. (Tolna m.)

Az 1. 2. és 3. üregeket rejtő sarkot megszemlélvén, melyet észak felé immár lehordani kezdettek, mind világosabbnak kezd látszani, hogy a 3. sz. üreg tényleg valami központfélének kellett lennie, melytől kiágazások indultak több irányban. Sajnos az előrehaladt munka miatt tiszta képet erről nem nyerhettünk.

Szept. 28-án ismét megtekintettük a telepet. A hosszanti partot egészen lehordották és az 1. 2. 3. sz. üreg teljesen eltűnt már, csupán a 3-ik magasságában látszott a sarkon szabályos körvonalaí egy kisebb méhkas formájú üreg nyoma. Ezt kibontva ismét hallstatti típusú ép edényfűl került elő. Sajnos az üreg $\frac{2}{3}$ részét már levágták, így csak a meglévőnek méreteit vehettük fel. Mélysége 1·25 m., fenékhúrja 2 m. volt így átmérőjét kb. 2·80 m-

re tehetjük. Az egész területen tovább immár sehol sem láttuk más nyomát a telepnek. A Sáncdűlő alatt végigmenve a községig annak mesterséges voltát figyelhettük meg. Ez a sánc a Somhid alatt tovább folytatódik a Gusztus pusztá felé húzódó dombhát oldalán is ki az első keresztdűlőig, amerre annak idején a szőlőkben urnák kerültek elő.

A kiszállások közben összegyűjtött leletek kevés kivétellel apró edénytöredékek régi törésfelülettel. Selejtezve és csoportosítva őket egyesek durva kidolgozásukkal, erősen szemcsés anyagukkal, a rossz égetéssel, bütykös diszítésükkel kezdetleges benyomást keltenek és rokonok a kőkor, bronzkor hasonló edényeivel, viszont mások finom (iszapolt) anyagukkal, alakjukkal és diszítésükkel kétségtelenül a vaskor idejére, Kr. e. 1000 táján kezdődő hallstatti időszakra utalnak. A keramika e változatossága a szakembernek nem feltűnő. Sirleleteink szerint származhatnak ugyanabból a korból: az egyszerűbb típusok közönséges használatra készültek, a simábbak mint díszedények, különleges célokat szolgálhattak.

Tipikus hallstatti formák: egy grafittal fényesített füles csésze töredéke bütykös diszítéssel, néhány finoman iszapolt agyagból égetett töredék haránt irányú hornyolásokkal, magas fültöredékek, haránt- vagy vízszintes élvonalakkal diszített tálperemek, melyek néhány darabja élénk vörös színével vonja magára a figyelmet. (Lt. sz. 9772—9888.) A durvább kidolgozásúak között is vannak ilyen élénkpiros színű töredékek. Másoknak silány égetése, kölesszem nagyságú homokszemekkel kevert anyaga, a kőkori edényekre emlékeztető bütykös fülalkotása emeli a telep keramikájának változatosságát. (Lt. sz. 9781—88.) A földalatti lakóhelyek emlékei: vesszőbenyomásos agyagtapaszkok, a tűzhelyek edénytartó piramisai és égett agyaglapja, őrlőkő-töredék (Lt. sz. 9789—93.) Különlegességek: egy csöves edénytöredék szarvszerű nyulvánnyal (Lt. sz. 9785.), lapos agyagnehezék félholdszerű kivágással (Analog. l. a somlyóvidéki hallstatti telepen Arch. Közl. 1899. 52. l.), kisebb kőkorong töredéke lyukkal, öntőminta homokkőből, csontból készült sarló (Lt. sz. 9794—98.), átfűrt és sokszögletű hasábalakra kidolgozott két csontdarab. Külön figyelemreméltó két kőkori edénytöredék piros festék nyomaival. (Lt. sz. 9799.) Az összes megőrzött leletek száma 100 darab.

Dormuth Á. és Marosi A.